

Starohrvatska prosvjeta
III. serija - svezak 40/2013.

UDK: 94:262.3(497.5 Zagreb)"10/14"
Pregledni rad

Maja CEPETIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Odsjek za povijest umjetnosti
Sveučilišna avenija 4
HR - 51000 Rijeka
mcepetic@ffri.hr

Granice srednjovjekovnih biskupskih posjeda Dubrave, Ivanića i Čazme

The boundaries of the bishop's
possessions Dubrava, Ivanić
and Čazma in the Middle Ages

Autorica ovim radom na temelju povijesnih izvora, ponajviše isprave kralja Emerika iz 1201. godine, precizno utvrđuje srednjovjekovne granice posjeda zagrebačkoga biskupa Dubrave, Ivanića i Čazme. Tijekom istraživanja utvrđeno je da je posjed Dubrava, koji zagrebački biskup dobiva od kralja Ladislava prigodom osnutka Zagrebačke biskupije krajem 11. stoljeća, obuhvaćao i poslije izdvojene posjede Ivanić i Čazmu. Utvrđeno je i da su granice prvotnih posjeda poslužile kao osnova za organizaciju istih u županije (comitatus). Precizno utvrđene granice važna su polazišna točka za daljnja istraživanja područja navedenih biskupskih posjeda u razdoblju srednjeg vijeka.

Ključne riječi: Slavonija, Zagrebačka biskupija, biskupski posjedi, županija (comitatus), Dubrava, Ivanić, Čazma

Tradicija Sisačke biskupije koju je imala od antičkog razdoblja prekinuta je stupanjem Ugarske na prostor Slavonije i osnutkom nove biskupije sa sjedištem u Zagrebu, što je izravna posljedica ugarske ekspanzije i uspostave snažne političke moći koja se u srednjem vijeku tipično provodila koordiniranim sinergijom Države i Crkve, od čega je svaki dionik stekao neku korist. Iako se utemeljenje biskupije u Zagrebu može promatrati i kao političko pitanje, nova biskupija s novim središtem trebala je potisnuti značaj i sjećanje na prethodnu Sisačku biskupiju, koja je na neki način bila vrlo čvrsta poveznica zapadnog dijela Međuriječja s hrvatskim zaleđem¹. Također, strateški nepovoljan smještaj Siska u odnosu na hrvatski srednjovjekovni teritorij vjerojatno je utjecao na osnivanje biskupije u, za Arpadoviće, strateški povoljnijem i sigurnije smještenom Zagrebu. Vlast je nastojala prilagoditi područje crkvene uprave političkom prostoru na kojem je djelovala u skladu s teokratskim ustrojstvom države, što se očituje i u tomu što je cjelokupno područje novoosnovane biskupije u Zagrebu bilo pod jurisdikciju prvotno Ostrogonu (do 1180.), a potom Kaločke (odnosno Kaločko-bačke) nadbiskupije. Time se je to područje u crkvenopravnom smislu moralo orijentirati prema Ugarskoj, a ne prema Hrvatskoj, odnosno Splitu kao sljedniku Salonitanske nadbiskupije, čime je dotadašnje političko i crkveno jedinstvo primorske i kontinentalne Hrvatske (Slavonije) razbijeno. Ipak, poveznica između starije Sisačke i mlađe Zagrebačke biskupije ogleda se u istovjetnom jurisdikcijskom području², koje se u velikoj mjeri podudara s opsegom slavonskog „političkog teritorija“³.

¹ N. BUDAK - T. RAUKAR, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*. Zagreb, 2006., str. 143, 270.

² F. ŠANJEK, Zagrebačka (nad)biskupija, u: *Sveti trag. Devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nabiskupije (1094.-1994.)*, Zagreb, 1994., str. 30, 32 i 28 mapa granica Zagrebačke biskupije u srednjem vijeku. J. KOLARIĆ - F. ŠANJEK, Postanak, razvoj i značenje Zagrebačke biskupije i nadbiskupije, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb, 1995., str. XII donose opis granica prema *Statutima Zagrebačkog kaptola*. H. GRAČANIN, *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku (od konca 4. do konca 11. stoljeća)*. Zagreb, 2011., str. 273 navodi kao prostor preklapanja, uz prostor Sisačke biskupije, i teritorij kasnorimske pokrajine Panonije Savije.

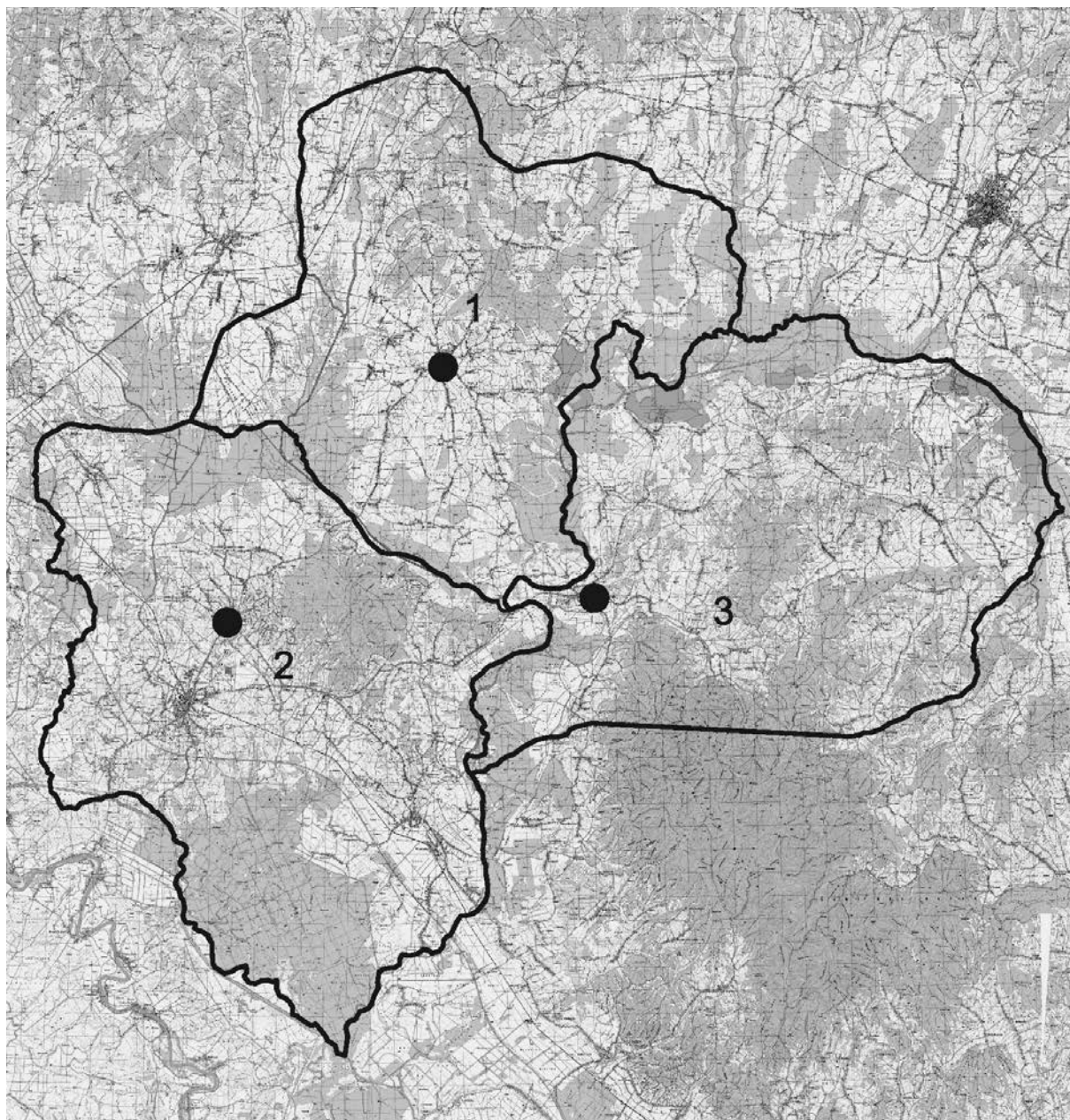
³ S. ANDRIĆ, Upravna zasebnost i društvene osobitosti srednjovjekovne Slavonije, u: *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.-1918.*, (ur. M. Kruhek), Zagreb, 2004., str. 91.

Točan datum utemeljenja Zagrebačke biskupije nije poznat, no prema dosadašnjoj historiografiji osnutak treba tražiti u godinama od 1091., kada Ladislav pripaja Slavoniju Ugarskoj, do njegove smrti 1095., jer se prema *Felicijanovoj ispravi*, kao jedinom poznatom dokumentu koji podrobnije spominje čin osnivanja biskupije, jasno može utvrditi da je biskupiju za svoje vladavine utemeljio ugarski kralj Ladislav I. (1077.-1095.)⁴. U hrvatskoj historiografiji najprihvaćenije je mišljenje da je Biskupija utemeljena 1094. godine⁵.

Isprava ostrogonskog nadbiskupa Felicijana, izdana 26. travnja 1134. godine, potvrđuje Zagrebačkoj biskupiji, uz ostala darovana dobra, i podložnike Dubrave sa zemljom i šumom koja im pripada (*populum de Dumbroa cum terra et silva sibi appendente*), a koje je prilikom osnutka Biskupiji poklonio sâm osnivač, kralj Ladislav. Do izdavanja isprave došlo je zbog sukoba između zagrebačkoga

⁴ *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. 2, (ur. T. Smičiklas), Zagreb, 1905., dok. 42, str. 42-43 (dalje: *Cod. Dipl.*).

⁵ B. A. KRČELIĆ, *Povijest Stolne crkve zagrebačke*. Zagreb, 1994., str. 10, navodi još 1091. godinu, ali napominje i mogućnost neke od narednih godina do kraja Ladislavove vladavine. I. GOLDSTEIN, *Hrvatski rani srednji vijek*. Zagreb, 1995., str. 439, 451, kao godinu osnutka uzima 1094. godinu. Opširno o temi godine osnutka s osvrtom na hrvatsku i mađarsku historiografiju L. MARGETIĆ, *Zagreb i Slavonija. Izbor studija*. Zagreb - Rijeka, 2000., str. 33-44, 66, 83, s prihvatljivim zaključkom da je to bilo ili 1093. ili 1094. godine. – F. ŠANJEK, Zagrebačka (nad)biskupija, str. 30. – F. ŠANJEK, Ustroj Crkve u Hrvata, u: *Povijest Hrvata: Srednji vijek*, (ur. F. Šanjek), Zagreb, 2003., str. 149. – F. ŠANJEK, Crkva u hrvatsko-ugarskim odnosima (11.-19. st.), u: *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.-1918.*, (ur. M. Kruhek), Zagreb, 2004., str. 38 traži godinu osnutka oko 1090. – F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata. Pregled povijesti hrvatskog naroda 600.-1918.* Split, 2004., str. 153, uzima 1094. godinu kao i N. BUDAK - T. RAUKAR, *Hrvatska povijest*, str. 183, 222. – H. GRAČANIN, *Južna Panonija*, str. 273-274 s osvrtom na historiografiju i povijesne fakte zaključuje da je najvjerojatnije 1093. godina osnutka, nakon sabora u Sabolču (1092.) kada su zacrtane osnove smjernice crkvenog razvoja u ugarskoj. Mađarski povjesničari. P. ENGEL, *The Realm of Saint Stephen - History of Medieval Hungary*. London, 2001., str. 34, smješta osnutak Zagrebačke biskupije neposredno prije 1091. godine, dok L. KONTLER, *Povijest Mađarske: tisuću godina u Srednjoj Europi*. Zagreb, 2007., str. 71, s oprezom godinu osnivanja smješta samo u godine vladavine kralja Ladislava (1077.-1095.) čime su ostali na tragu zaključaka starijih mađarskih povjesničara (Györfy).

sl. 1. Mapa s teritorijalnim opsegom biskupskih posjeda Dubrava (1), Ivanić (2) i Čazma (3) te njihovim istoimenim središtima (označena krugom). Podloga je topografska karta 1:25000 (izvor: Državna geodetska uprava).

biskupa i čovjeka zvanog *Sudangna* oko dubravske šume, koju je potonji nepravедno oteo za vrijeme biskupovanja Francike (1114.-1131.). Biskup zbog svoje bolesti moli kralja Stjepana II. da preuzme spor, za koji on onda zadužuje ostrogonskog nadbiskupa Felicijana, koji je vratio dubravsku šumu Crkvi. O veličini dubravskog posjeda iz *Felicijanove isprave* ne saznaje se ništa, ali to nije bio jedini spor pa važne podatke nalazimo u nešto kasnijem dokumentu. Naime, dubravske šume s pripadajućom zemljom (*silvam Denbron cum terra ei appendente*) spominju se 1163. godine u ispravi kojom Stje-

pan, sin kralja Bele II., potvrđuje da šuma i zemlja Dubrava pripada zagrebačkom biskupu Bernardu⁶. Ispravom su određene samo istočne granice, prema kasnijem upravnom području distrikta Garić, a prema kratkom opisu granica se pruža od mosta kralja Kolomana (*per pontem Colomagni regis*), ubiciranog kod Stare Ploščice na Česmi⁷, putovima koji vode prema Gariću dalje do vode Peščenica

⁶ *Cod. Dipl.* II, dok. 94, str. 97.

⁷ Z. LOVRENČEVIĆ, Rimske ceste i naselja u bilogorsko-podravskoj regiji (I), *Arheološki pregled*, 21 Beograd, 1979., str. 241.

(*per vias Garig usque ad aquam Pissenca*), ubicirane južno od Stare Plošćice kod sela Ruškovac⁸. Time se argumentirano može zaključiti da se „dubravskim šumama i pripadajućom zemljom“ naziva cjelokupno područje kasnijih triju zasebnih biskupskih posjeda: Dubrave, Ivanića i Čazme, iako se potonja dva izrijekom ne spominju do 13. stoljeća⁹.

Crkveno vlasništvo (biskupsko, kaptolsko, samostansko) uživalo je posebnu zaštitu kralja, a donacije koje su jednom bile obećane nisu se mogle povući. Kao i drugdje u Europi, utemeljenje crkvene vlasti manifestiralo je sebe iznad svih te je uzimalo posjede velikih dimenzija¹⁰, o čemu zorno svjedoči i ovaj primjer dubravskog posjeda koji se proteže od Črnca na zapadu do Česme na istoku, te od Moslavačke gore na jugu do skoro Glogovnice na sjeveru (crta Sveti Ivan Žabno - Cirkvena). Upravo će to područje zbog svog položaja i veličine biti glavnina imanja zagrebačkoga biskupa sve do ekskorporacije biskupskih posjeda tijekom druge polovine 18. stoljeća.

Granice biskupskog posjeda Dubrave, uključujući i područje kasnije izdvojenog posjeda Ivanić, te granice biskupskog posjeda Čazma, precizno su određene ispravom kralja Emerika iz 1201. godine¹¹, kojom kralj Emerik (1174.-1204.), na molbu tadašnjeg zagrebačkog biskupa Dominika (1193.-1205.), potvrđuje zagrebačkoj Crkvi zemljišne posjede koje ona tada ima i kojima upravlja. Za potpunije utvrđivanje granica navedenih posjeda, uz ispravu kralja Emerika, rabljeni su i objavljeni povijesni izvori kojima se utvrđuju granice susjednih posjeda u vlasništvu kralja, odnosno njegovih podložnika.

Ovaj dio istraživačkog rada nužan je za buduća istraživanja da bi geografski povijesno područje navedenih posjeda bilo precizno određeno. Velike

predradnje učinila je Lelja Dobronić koja je obradila cjelokupni dokument iz 1201. godine i istraživanjima toponima možebitno utvrdila granice i određene položaje navedene u ispravi¹². Ipak, reviziranjem podataka i pažljivim iščitavanjem granica na mjestima je došlo do pomaka graničnih crta i otkrivanja nekih novih, do sada neuočenih, lokaliteta i toponima. Također, u ovom kontekstu ne treba zanemariti i recentnija istraživanja R. Pavleša¹³ koji je proučavao posjede smještene sjeverno od područja dubravskog biskupskog posjeda, proučavajući njihove granice određene povijesnim izvorima i toponomastikom, čime je u segmentima dotakao i granice biskupskog posjeda. Rabeći podatke iz povijesnih dokumenta imamo mogućnost utvrditi precizne granice konkretnog teritorija u razdoblju koje se istražuje.

Biskupski posjed Dubrava

Jedan od zemljišnih posjeda koje potvrđuje kralj Emerik je Dubrava (*Donbro*) koja odgovara širem području oko današnjeg naselja Dubrava smještenom južno od Križevaca. U ranijim pisanim povijesnim izvorima Dubrava se imenom (*populum de Dumbroa cum terra et silva*) spominje u Felicijanovoj ispravi 1134. godine¹⁴ te 1163. godine (*silvam Denbron cum terra ei appendente*) u ispravi kojom Stjepan, sin kralja Bele II., potvrđuje šumu i zemlju Dubrava zagrebačkom biskupu Bernardu¹⁵.

Prema ispravi kralja Emerika iz 1201. godine granica posjeda Dubrava počinje na rijeci Glogovnici (*Glogoniza*) u blizini mosta biskupa Prodana odakle se granica pruža prema zapadu, dijeleći biskupsku zemlju od zemlje hercega Bele. Dalje se granica proteže prema jugu do vode zvane Črnc (Sernes), gdje je međaš Ivan, prelazi rijeku Kamešnicu (*Caninciza*), preko koje se nalazi zemlja *Keneginci*, potom se spušta do mjesta Prilesje (*locum*

⁸ J. ČUK, *Oko stare i nove Čazme, Hrvatska prošlost*, 2, Zagreb, 1941., str. 107.

⁹ Teritorij kasnije odvojenog biskupskog posjeda Ivanić još se za tzv. izmjere posjeda Zagrebačke biskupije 1201. godine nalazi u sastavu biskupskog posjeda Dubrava. Time je isključeno da zagrebački biskup Čazmu i Ivanić kao posjed dobiva kasnije (mišljenje N. KLAJIĆ, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*. Zagreb, 1990., str. 253). Čazma se kao biskupski posjed navodi od 1201. godine, dok se Ivanić kao posjed, odnosno županija (*comitatus*), spominje u drugoj polovini 13. stoljeća. Opširnije o granicama pojedinih biskupskih posjeda u tekstu koji slijedi.

¹⁰ P. ENGEL, *The Realm of Saint Stephen*, str. 44. – L. KONTLER, *Povijest Mađarske*, str. 63-64.

¹¹ *Cod. Dipl.* III, dok. 8, str. 9-10, 12.

¹² L. DOBRONIĆ, Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkih biskupa prema ispravi kralja Emerika iz godine 1201., *Rad JAZU. Odjel za filozofiju i društvene nauke*, 2, Zagreb, 1951., str. 245-247, 272-276, 298-300.

¹³ R. PAVLEŠ, Srednjovjekovna topografija Cirkvene, Žabna i njihove okolice, u: *Cris*, XI/1, Križevci, 2009., str. 17-29. – R. PAVLEŠ, Opisi međa i posjeda između Lonje i Glogovnice u 13. i 14. stoljeću, *Cris*, XII/1, Križevci, 2010., str. 7-20.

¹⁴ *Cod. Dipl.* II, dok. 42, str. 42.

¹⁵ *Cod. Dipl.* II, dok. 94, str. 97.

Prilesia), gdje je iza granice zemlja *Isani*. Međa zatim dolazi do rijeke *Preteca*, gdje su međaš kraljevi svinjari (*subulcis regis*), odakle se dalje proteže do mjesta Lupoglav (*locum Lupoglau*), gdje su međaši sinovi *Semerce*. Granica dalje ide velikim šumama do rijeke Zeline (*Zelina*), koja utječe u Črnc (Črnez). Međaš na tom jugozapadnom dijelu biskupskih posjeda su zemlje župana Makarija (... *terram Macharii comitis*). Granica se dalje pruža uz rijeku Črnc do njegova utoka u rijeku Česmu (*Cesma*), čijim se obalama prema sjeveru proteže do rijeke Velike (*Velicor*), gdje su međaš zemlje *Sumugiensem*. Od rijeke Velike granica nastavlja do rijeke Konjski (*Cognici*), odakle se preko izvora *Studens* pruža do mosta na rijeci Cirkvena (*Cirque- ni*), do rijeke Ciglana (*Sigleni*), koja utječe u rijeku Žavnicu (*Xabiniza*). Granica se dalje produžava do velike ceste, do međe/zemlje (*meta*) biskupa Prodana, odakle nastavlja do bučnog potoka, te brdom do rijeke *Lubeniza*. Nadalje prelazi do rijeke *Jelceniza* uz čiju se obalu proteže do velike ceste. Velikom cestom nastavlja do rijeke Glogovnice (*per magnam viam ad rivum Glogoniza*) gdje je bio most biskupa Prodana (*quo fuerat pons Prodani episcopi*). Od te točke granica je rijeka u smjeru zapada do rečenog mosta.

S obzirom na to da su nam poznati toponimi i hidronimi iz spomenutog u opisa granica iz 1201., kao i njihov kontinuitet do današnjih dana, uz uporabu povijesnih izvora, koji se prije svega odnose na granice susjednih posjeda, granica biskupskog posjeda Dubrava može se precizno utvrditi. Most biskupa Prodana na rijeci Glogovnici, kojim opis počinje, treba smjestiti na područje nešto južnije od utoka današnjeg potoka Prašnice u rijeku Glogovnicu. Prema opisu granica vezanih uz dio posjeda Poljana¹⁶ spominje se potok Prašnica (*Prasincha*) kao odrednica južne granice, prema čemu granica biskupskog posjeda Dubrava ostaje južno od potoka. Također, u nešto ranijem opisu granica posjeda Poljana, 1277. godine¹⁷, nakon što međa zakrene prema zapadu preko grabe kojom stiže do potoka Glogovnica (...*et venit ad fossam ark vocatam et in eadem fossa gradiendo cadit in fluvium Glogoncha...*), odakle zakreće rijekom prema sjeveru. Danas se na topografskoj karti 1:25 000 uočava topo-

nim Grabe smješten ispod utoka Prašnice u Glogovnicu. Prema navedenom to bi trebala biti okvirna točka odakle granica biskupskog posjeda Dubrava kreće prema zapadu. To je donekle i vidljivo u opisu zemlje posjeda Glogovnica u dubravskoj županiji¹⁸ iz 1317. godine, gdje nakon što granica pređe rijeku Glogovnicu nastavlja uz *terre Buzad* (područje oko današnjeg Buzadovca) uz koji granica utječe u vodu Prašnicu (*Praznicha*) i njome nastavlja prema zapadu, što također ukazuje da biskupska granica nije prelazila navedeni potok na sjeverozapadnom dijelu biskupskog posjeda Dubrava.

Granica se dalje najvjerojatnije protezala u smjeru jugozapada prema potoku Črnc, prolazeći južno od Pokasina. J. Buturac pretpostavlja, što jasno naglašava, da se jedna od filijalnih kapela župe Lubena u popisu župa Zagrebačke biskupije 1334. godine možda nalazila u Pokasinu¹⁹. U sljedećim istraživanjima tog područja razmotrit će se mogući položaj dviju filijalnih kapela koje se spominju uza župu Lubena, jer indicije za smještaj jedne od župnih kapela u Pokasinu nisu sasvim jasne. Sjeverna granica biskupskog posjeda Dubrava trebala bi se podudarati sa sjevernom granicom čazmanskog arhidakonata, o čemu će biti više riječi u tekstu koji slijedi, prema čemu je sumnjiv smještaj filijalne kapele u današnji Pokasin, koji bi prema utvrđenoj granici trebao pripadati Kalničkom arhidakonatu jer župne crkve u mjestima smještenim netom uz sjevernu granicu biskupskog posjeda Dubrava (Haganj, Sveti Ivan Žabno, Cirkvena) pripadaju Kalničkom arhidakonatu te također teritorijalno nisu dio biskupskog posjeda Dubrava, a time ni Čazmanskog arhidakonata²⁰. Stoga pretpostavljamo da je čazmanski arhidakonot poštivao teritorijalnu granicu biskupskog posjeda Dubrava na sjevernom dijelu, što se uklapa u utvrđenu sliku južnih granica plemićkih posjeda Obreža (*Obres*) i Ravena (*Raun*)²¹. U opisima granica manjeg posjeda Obrež 1269. godine²² biskupski posjed Dubrava ne spomi-

¹⁸ *Cod. Dipl.* VIII, dok. 373, str. 456.

¹⁹ J. BUTURAC, Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1502. godine, *Starine JAZU*, 59, Zagreb, 1984., str. 95.

²⁰ R. PAVLEŠ, Srednjovjekovna topografija, str. 20-22. – J. BUTURAC, Popis župa, str. 89-90.

²¹ R. PAVLEŠ, Opisi međa i posjeda, str. 7-10, 14.

²² *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae: Supplementa*, sv. 1, (ur. H. Sirotković, J. Kolanović), Zagreb, 1998., dok. 237, str. 299-300.

¹⁶ *Cod. Dipl.* VI, dok. 243, str. 289-289. Usp. R. PAVLEŠ, Opisi međa i posjeda, str. 27-8.

¹⁷ *Cod. Dipl.* VI, dok. 170, str. 185.

nje se kao međaš na južnom dijelu, nego se spominju zemlje križevačkog kastruma smještene preko potoka Petrovinec (*Tetreunch*), koji je južna granica posjeda Obrež. Zemlje križevačkog kastruma prema tomu su bile smještene oko područja današnjeg mjesta Pokasin čime to mjesto treba izuzeti s područja dubravskog biskupskog posjeda te granicu treba smjestiti južnije od tog naselja. U opisu južne granice posjeda Ravena 1238. godine,²³ smještenog istočno od posjeda Obrež, spominju se *terra episcopi de Goricha*, što je staro ime za biskupske zemlje oko Gradeca,²⁴ koje su prema svemu sudeći od početka bile dio biskupskog posjeda Dubrava. Time je južna granica posjeda Ravena sjeverna granica biskupskog posjeda Dubrava u tom dijelu. Nažalost, ni jedan od opisa granica nije dovoljno precizan pa se pretpostavlja da je granica prolazila južno od današnjeg mjesta Novaki Ravenski.²⁵ Mjesto dodira biskupskog posjeda s današnjim potokom Kamešnice nalazi se između današnjih sela Donjeg Tkalca i Gostovića, prije svega zato što se ne spominje u opisu granica srednjovjekovnog posjeda Tkalec (*Laga*) koji kralj Andrija 1223. godine daruje viteškom redu Svetog groba²⁶, a bio je smješten zapadno od posjeda Raven i sjeverno od posjeda Gostović, gdje se kao međaš 1319. spominje biskup zagrebački.²⁷ U opisu tog dijela granice biskupskog posjeda Dubrava 1201. godine navodi se da granica ide od rijeke Glogovnice na zapadu te se potom spušta prema jugu do Črnca i Kamešnice, iako danas gledajući od istoka prema zapadu, prvo je Kamešnica pa onda Črnc, no moguće je da autor dokumenta zamjenio imena riječnih tokova jer su vrlo blizu jedan drugome, a i na dijelu današnjeg vodotoka su spojeni stoga ostaje otvoreno pitanje kako su ta dva toka izgledala u vremenu 12. i 13. stoljeću, budući da je donji tok Glogovnice krajem 19. stoljeća znatno izmijenjen regulacijom.

Na sjeverozapadu biskupski posjed Dubrava graničio je sjevernije s posjedom Gostović te južni-

je s kasnijim posjedom Vrbovec. U određivanju tog dijela granice koristit će se i opisi zapadnih granica navedenih posjeda u kojima se kao međaš spominju zemlje biskupa zagrebačkog. U opisu istočne granice posjeda Gostović (*Gozthoyg, Gozthouich*)²⁸ spominje se rijeka Kamešnica (*Kemesnycha, Kemsycha*), kao i u opisu istočne granice posjeda Vrbovec (*Zlonyn et Worbouch*) 1244. godine²⁹. Granična crta između posjeda Vrbovec i biskupskog posjeda Dubrava određena je vodom Črnc do njegova utoka u vodu Glogovnicu sve do Velike Glogovnice. Na južnoj granici posjeda Vrbovec, uz manje tokove, koji su danas presušeni, spominje se i voda *Pretoka* uz koju se granica diže prema gore do šume *Chereth* i do rijeke Lonje (*Lonya*) gdje prestaje granica posjeda Vrbovec i posjeda zagrebačkog biskupa. Voda *Pretoka* koja se spominje u opisu granica posjeda Vrbovec je potok *Preteca* koji je naveden u opisu granica dubravskog biskupskog posjeda iz 1201. godine, a ime se sačuvalo do danas na području između Lonje i Glogovnice u obliku Pritoki³⁰. Na topografskoj karti 1:25000 može se pratiti tok Starog Črnca sve do njegova utoka u Glogovnicu, no zbog regulacije tokova oko rijeke Glogovnice mjesto utoka Črnca u vodu Glogovnicu ipak treba uzeti u obzir, ali sa zadržkom. Okvirno se prema navedenom ipak može povući južna granica vrbovečkog posjeda od utoka današnjeg Starog Črnca u Glogovnicu, preko potoka Pritoki do šume zvane Čret i dalje do Lonje. Današnje mjesto Prilesje, koje je sigurno u vezi sa spomenutim *locum Prilesia* u opisu dubravske biskupske međe iz 1201. godine, prema opisu granica vrbovečkog posjeda 1244. godine ostalo bi daleko iznad sjeverne granične crte biskupskog posjeda. Razlog tomu treba tražiti u širenju posjeda Vrbovec na štetu biskupskih zemalja u tih četrdesetak godina. No, i to se prema svemu sudeći mijenjalo, jer u dokumentu iz 1309. godine³¹ opisuju se zemljišne granice u županiji Dubrava smještene uz potok Črnc. U opisu se prepoznaje Črnc i cesta (*via*) koja vodi u Ivanić od sela dotičnog Martina, što selo Martinovo svakako smješta u bliže područje Ivanića i indicira smještaj zemlje

²³ *Cod. Dipl.* IV, dok. 68, str. 72-73.

²⁴ J. BUTURAC, Popis župa, str. 95, *ecclesia sancti Petri de Goricha* ubicira u Gradec, što ukazuje na mogućnost da je cijeli posjed nosio ime *Goricha*, što nije rijetkost u srednjem vijeku. R. PAVLEŠ, Opisi međa i posjeda, str. 9 izjednačava *terre Goricha* s područjem oko Gradeca.

²⁵ R. PAVLEŠ, Opisi međa i posjeda, str. 8-9, 18-19.

²⁶ *Cod. Dipl.* III, dok. 207, str. 232-233. – *Cod. Dipl.* IV, dok. 243, str. 278.

²⁷ R. PAVLEŠ, Opisi međa i posjeda, str. 12-13.

²⁸ *Cod. Dipl.* VIII, dok. 424, str. 521-522. – *Cod. Dipl.* X, dok. 308, str. 423-424.

²⁹ *Cod. Dipl.* IV, dok. 201, str. 224-225.

³⁰ R. PAVLEŠ, Opisi međa i posjeda, str. 14, s posebnim osvrtom na bilj. 39, 40, 41.

³¹ *Cod. Dipl.* VIII, dok. 204, str. 245-246.

na donji tok potoka Črnec, sa zapadne strane toka Glogovnice³².

Zbog toga što se granica biskupskih posjeda u ovom radu oslanja u prvom redu na dokument iz 1201. godine, graničnu crtu, bez obzira na to što se gore izneseni pomaci u granicama zasnivaju na čitanju nešto kasnijih izvora, treba postaviti tako da uključuje najmanje južno područje današnjeg mjesta Prilesje, odakle se onda spušta prema jugu da bi potom uz rijeku Pritoki, prelazeći potom Lonju, došla do Lupoglava. Kao međaši kod Lupoglava spomenuti su sinovi *Semerce*, što je područje kasnijeg templarskog posjeda Sveti Martin (Božjakovina), koji Templari dobivaju 1209. godine od kralja Andrije II.³³

Nakon mjesta Lupoglav granica dolazi do rijeke *Zelina*, koja se može geografski izjednačiti s današnjim tokom potoka Stara Zelina, koji teče zapadno od Lupoglava ulijevajući se u tok Starog Črnca istočno od današnjeg mjesta Oborovo. Dalje granica biskupskog posjeda Dubrava prati tok Črnca na jugozapadnom dijelu, gdje su međaš zemlje župana Makarija. Južna granica biskupskog posjeda Dubrava završava kod utoka Črnca u Česmu, kojom se granica proteže dalje na sjever sve do utoka rijeke Velike, smještene sjeverozapadno od mjesta Staro Štefanje na čazmanskome biskupskom posjedu. Na tom su području međaš zemlje *Sumugiensem*. Treba naglasiti da je rijeka Česma, prema opisu granica biskupskih posjeda iz 1201. godine granica između dvaju biskupskih posjeda, dubravskog i čaz-

manskog, iako se izrijekom spominje samo u opisu istočne granice dubravskog posjeda.

Sjeveroistočna granica biskupskog posjeda Dubrava nastavlja od rijeke Velike do rijeke *Cognici*, koja se može izjednačiti s današnjim potokom Konjski, koji utječe u Veliku istočno od današnjeg sela Bolč.³⁴ Ime izvora *Studens* ne može se precizno smjestiti na kartu, no treba pretpostaviti da se nalazio sjeverozapadno od današnjeg sela Veliki Bolč gdje je i danas nekoliko manjih izvora kratkih vodenih tokova. Rijeka Cirkvena (*Cirquena*), koja protječe kroz istoimeno naselje i utječe u rijeku Žavnicu, spominje se kao sljedeća točka u opisu granice dubravskog biskupskog posjeda. Točku gdje granica biskupskog posjeda prelazi rijeku Cirkvenu treba smjestiti kod mjesta Praščevec (*Praschowcz*), koji je prema do sada poznatim kasnosrednjovjekovnim dokumentima, pretpostavljeno bio podijeljen između križevačkog područja i biskupskog posjeda Dubrava.³⁵ Sukladno tomu Cirkvena kao središte kasnijeg srednjovjekovnog plemićkog posjeda nije bila dijelom dubravskog biskupskog posjeda,

³² Gotovo je sigurno da se tu radi o donjem toku Črnca, prije njegova ušća u Glogovnicu, jer se ne spominje ni potok Kamešnica, niti potok Velika položeni zapadno uz gornji tok Črnca, kao ni nešto udaljenija Glogovnica na istoku. Jedino mjesto u srednjovjekovnoj županiji Dubrava gdje bi prema navedenom to moglo biti je oko donjeg toka Črnca. Cesta (*via*) koja se spominje od sela Martinova prema Ivaniću položena je u smjeru istok-zapad. S obzirom na to da se radi o manjoj cesti, treba ipak pretpostaviti blizinu Ivanića od kuda navedena *via* ide. S obzirom na prethodno rečeno, zemlja sa selom Martinovim može se smjestiti u okolici današnje Vrbovečke Poljane, jugoistočno od Prilesja, na donjem toku Starog Črnca. Također, velika cesta koju granica na početku presijeca, a na kraju se njome uzdiže do sjevera, odaje njen položaj u smjeru sjever-jug, što bi mogla biti cesta koja spaja Vrbovec i Ivanić, a izrijekom se spominje 1481. godine (R. PAVLEŠ, *Opisi međa i posjeda*, str. 14 s osvrtom na bilješku 42, MOL, DL 37582).

³³ *Cod. Dipl.* III, dok. 74, str. 87. – R. PAVLEŠ, *Opisi međa i posjeda*, str. 19.

³⁴ U ovom dijelu određivanja granice svakako treba ostati na tragu L. Dobronić koja kao važnu točku uzima ušće potoka Konjska (koji teče od istoka prema zapadu ulijevajući se u Veliku) odakle granica dalje ide prema zapadu (L. DOBRONIĆ, *Topografija zemljišnih posjeda*, str. 273). U obzir svakako treba uzeti novodobnu regulaciju spomenutih vodenih tokova na što ukazuje i Pavleš smještajući ušće Konjske sjevernije na Veliku nego što je ono danas. No, prema njegovoj interpretaciji dokumenta potok *Cognici* trebao bi biti zapadni pritok Velike (R. PAVLEŠ, *Srednjovjekovna topografija*, str. 17, 18), što ipak nije jasno vidljivo u dokumentu (*Cod. Dipl.* III, dok. 8, str. 10), tako da kao graničnu točku ipak treba uzeti spomenuto ušće Konjske s mogućnošću neznatnog pomaka prema sjeveru prateći tok Velike. Dodatnu konfuziju u cjelokupnu interpretaciju granice unio je Lovrenčević 1981., str. 202 interpretirajući dokument iz 1270. godine kojom se određuju granice *terre villicae Macek iuxta Velykam* u Rovišćanskoj županiji (*Cod. Dipl.* V, dok. 24, str. 574-576). Lovrenčević je posjed izjednačio s područjem oko današnjeg naselja Mački, smješteno južno od Cirkvene, nedaleko toka Velike. Međutim, dokument se tiče područja na sjevernom toku Velike, u blizini crkve sv. Križa, koja se u opisu i spominje, što odgovara području oko Gornjeg Križa, sjeverno od Bjelovara, gdje se i nalazi spomenuta crkva. Uzimajući u obzir povijesne izvore i oba mišljenja (Dobronić, Pavleš) svakako je jasno da graničnu točku treba smjestiti oko današnjeg utoka potoka Konjski u potok Veliku, odakle granica nastavlja prema zapadu.

³⁵ Detaljnije R. PAVLEŠ, *Srednjovjekovna topografija*, str. 19, 26.

na što upućuje i smještaj crkve u administrativno crkveno područje Kalničkog arhiđakonata. Granica od potoka Cirkvena, točnije od sela Praščevca, ide u smjeru zapada do rijeke *Sigleni* koja utječe u Žavnicu. Iako hidronim *Sigleni* danas nije poznat na tom području, može ga se izjednačiti s toponimima Male i Velike Ciglane, smještenim sjeveroistočno od mjesta Haganj. U tom dijelu je jarak koji se povremeno puni vodom³⁶ te ga je moguće, s obzirom na smještaj, povezati s rijekom *Sigleni* koja je pretpostavljeno u Žavnicu mogla utjecati kod današnjeg sela Žabnica, na njegovom istočnom rubu, na što ukazuje i razlika u nadmorskoj visini od pretpostavljenog izvora potoka Ciglene (129 m/nm) do potoka Žavnice na istočnom rubu sela Žabnica (112 m/nm). Potok Ciglana mogao je teći usporedo s današnjom cestom koja povezuje Haganj i Žabnicu³⁷. Prema tomu, treba pretpostaviti da je granica tekla od današnjeg sela Žabnica u smjeru zapada, južno od današnjih toponima Mala i Velika Ciglana, gdje je bio izvor potoka Ciglene, prema Hagnju. Područje današnjeg sela Haganj većim je dijelom bilo dijelom srednjovjekovnog biskupskog posjeda Dubrava, dok je manji dio, sa župnom crkvom, bio dijelom kasnije križevačke županije³⁸, o čemu svjedoči i smještaj župe u Kalnički arhiđakoniat prema popisu iz 1334. godine, kao i naznačena pripadnost župne crkve sv. Marije sinovima roda *Hegen*³⁹. Opisana granica se dalje proteže do velike ceste (*ad magnam viam*) i međe ili zemlje Prodana biskupa (*ad metam Prodani episcopi*). Velika je cesta gotovo sigurno cesta koja se pružala od Dubrave prema sjeveru, u tom dijelu povezujući Haganj i Sveti Ivan Žabno. Cesta se spominje 1430. godine⁴⁰, gdje se

navodi kao komunikacija između crkve u Hagnju i crkve u Svetom Ivanu Žabno, tako da je vjerojatno postojala i ranije⁴¹. Obje crkve spominju se već u prvom popisu župa 1334. godine⁴². Prema tomu, međa, ili zemlja, biskupa Prodana geografski bi se trebala smjestiti na područje sjeverozapadno od Hagnja, nedaleko današnjeg zaselka Purgari⁴³. Toponim Purgari vrlo je indikativan jer moguće ukazuje na trgovište (purgu) i na njene stanovnike (purgare), unutar plemićkog posjeda Haganj.

Granica biskupskog posjeda Dubrava u svom sjeverozapadnom dijelu nastavlja dalje od velike ceste do bučnog potoka, dalje brdom do rijeke *Lubeniza*. Bučni potok može biti jedan od dva danas vidljiva potoka, koji izvire istočno od Remetinca, na brežuljkastom području imena Novakuša. Prelaskom preko brda dolazi se do rijeke Lubenice, sa sjeverne strane brežuljkastog predjela imena Grabik. Nakon rijeke Lubenice granica biskupskog posjeda nastavlja do rijeke *Jelceniza*. Prema opisu granice rijeka Jelenica trebala bi biti smještena između današnjih potoka Lubene i Glogovnice, no vjerojatno je taj vodeni tok tijekom vremena presušio⁴⁴, jer na tom dijelu nema ucrtanih čak ni privremenih vodenih tokova. Sljedeća točka je velika cesta kojom granica dubravskog biskupskog posjeda dolazi do Glogovnice, što indicira na položaj ceste u smjeru istok-zapad. Prema tomu može se pretpostaviti trasa od Svetog Ivana Žabno prema mostu

³⁶ Na topografskoj karti 1:25 000 označen je iscrtkano kao povremeni vodeni tok.

³⁷ R. PAVLEŠ, Srednjovjekovna topografija, str. 18 pretpostavlja da je jarak koji se povremeno puni vodom, a nalazi se uz toponime Mala i Velika Ciglana, bio povezan s vodenim tokom smještenim južnije, između Stare i Nove Kapele, no razlike u nadmorskoj visini dovoljan su argument za odbacivanje te pretpostavke. Naime, nadmorska visina raste prema jugu tako da potok nije mogao tim putem prema potoku Žavnici u koji bi prema autorovu tumačenju trebao utjecati.

³⁸ R. PAVLEŠ, Srednjovjekovna topografija, str. 18, 22. Usp. L. DOBRONIĆ, Topografija zemljišnih posjeda, str. 274.

³⁹ J. BUTURAC, Popis župa, str. 89.

⁴⁰ R. PAVLEŠ, Srednjovjekovna topografija, str. 18-19, s posebnim osvrtom na bilj. 11 i 12.

⁴¹ U ovom slučaju spomena velike ceste nije prihvaćen zaključak L. DOBRONIĆ, Topografija zemljišnih posjeda, str. 273, o pružanju ceste u smjeru istok-zapad, nego se je ostalo na tragu Pavlešova tumačenja (R. PAVLEŠ, Srednjovjekovna topografija, str. 18) i postavljanje velike ceste u smjeru sjever-jug.

⁴² J. BUTURAC, Popis župa, str. 89.

⁴³ L. DOBRONIĆ, Topografija zemljišnih posjeda, str. 273, vezuje toponim Predavec (Križevački), jugozapadno od Svetoga Ivana Žabno, uz biskupa Prodana, no valja napomenuti da je veća vjerojatnost da je taj toponim vezan uz Hrvate Predavce koji su se na ove prostore doseljavali iz područja Bosne od kraja 16. stoljeća i uspostave Vojne Krajine. R. PAVLEŠ, Srednjovjekovna topografija, str. 18, mišljenja je da ovaj dio međe gdje se spominje biskup Prodan nije njegova zemlja, nego samo međašna oznaka koju je on postavio kao granicu dubravskog biskupskog posjeda. *Meta* katkada označuje među (granicu), a katkad zemlju, tako da je ovdje teško sa sigurnošću suditi o čemu se konkretno radi.

⁴⁴ L. DOBRONIĆ, Topografija zemljišnih posjeda, str. 274. – R. PAVLEŠ, Srednjovjekovna topografija, str. 18.

biskupa Prodana na Glogovnici, za koji se kaže da je tamo bio (*quo fuerat*). Granica rijekom nastavlja prema zapadu do već spomenutog mosta, što se nesumnjivo odnosi na postojeći most biskupa Prodana s početka opisa, koji je prema tomu mogao biti smješten zapadnije, odnosno jugozapadnije, tokom Glogovnice⁴⁵.

Detaljnijim utvrđivanjem granice biskupskog posjeda Dubrava, na osnovi dokumenta iz 1201. godine te na temelju već provedenih istraživanja granica biskupskih posjeda i susjednih plemić-

kih posjeda, kao i uvida u pisane povijesne izvore (objavljene), ukazalo se na pomak dosadašnje utvrđene sjeverne granice biskupskog posjeda Dubrava prema jugu, te sjeverozapadne granice prema jugoistoku⁴⁶. Ukratko rečeno, granica biskupskog posjeda Dubrava rekonstruirana u prema na ispravi kralja Emerika iz 1201. godine kreće nešto južnije od utoka potoka Prašnice (Tremski potok) u Glogovnicu, gdje se nalazio most biskupa Prodana. Nastavlja u smjeru jugozapada, južno od Novaka Ravenskih, do potoka Kamešnica uz koji se spušta do toka Starog Črnca i nastavlja dalje prema jugozapadu preko područja Prilesja, spuštajući se južno do Pritoka odakle nastavlja prema zapadu preko Lonje do Lupoglava. Od potoka Stara Zelina, smještenog zapadno od Lupoglava, granica se spušta do potoka Stari Črnc koji nastavlja do njegova ušća u Česmu. Granica nastavlja Česmom prema sjeveru, odnosno sjeveroistoku, do ušća potoka Velika. Istim potokom prema sjeveru granica dolazi do ušća potoka Konjski od kojeg kreće prema sjeverozapadu, neznatno sjevernije od sela Srednji Bolč, preko današnjih sela Prašćevac, Žabnica i Haganj, odakle se granica proteže prema sjeverozapadu i današnjoj rijeci Glogovnici, stavljajući unutar granica biskupskog posjeda današnja naselja Remetinac, Tučenik i Buzadovac, smještena uz istočnu obalu Glogovnice (sl. 1).

Biskupski posjed Ivanić

Prema gore navedenom opisu granica biskupskog posjeda Dubrava jasno je da 1201. godine taj posjed, na svom jugozapadnom dijelu, uključivao kasnije izdvojeni biskupski posjed Ivanić. Do odvajanja dva posjeda došlo je tijekom druge polovine 13. stoljeća, kada se u izvorima spominje Ivanićka županija (*comitatu nostro de Iwanich*)⁴⁷, sa središtem u današnjem Kloštar Ivaniću, predstavljajući tako zasebno upravno područje. Razlog razdvajanja do tada jednog posjeda u dva odvojena treba tražiti u želji biskupa da što bolje organizira velik teritorij svojih posjeda kako bi njime lakše upravljao. Isto tako, područje je trebalo bolje utvrditi zbog

⁴⁵ Nedoumice su izazvale riječi vezanr uz most biskupa Prodana s kraja opisa granice dubravskog posjeda (*per magnam viam ad rivum Glogoniza quo fuerat pons Prodani episcopi, (...) et rivus Glogoniza fluit versus occidentem ad predictum pontem*). Opis posjeda počinje s mostom biskupa Prodana na Glogovnici. Uobičajeno jest da mjesto kojim opis granice počinje s njime i završava, tako da se nesumljivo sintagma s kraja opisa, *ad predictum ponte*, odnosi na most biskupa Prodana spomenutog na početku, koji postoji. Nedoumicu je izazvao Prodanov most za koji se navodi da je tamo bio (*quo fuerat*). Rekonstrukcija srednjovjekovnih cestovnih pravaca tog područja pokazuje da je postojalo križanje najmanje dviju cesta kod Buzadovca gdje se spajala velika cesta spomenuta u opisu dubravskog posjeda, položena u smjeru istok-zapad, te cesta koja je iz smjera Lubene preko Buzadovca nastavljala preko Poljane do Križevaca. Dva idikativna mjesta za prijelaz preko Glogovnice tj. za smještaj mosta biskupa Prodana su (1) kod Buzadovca, što bio bio nastavak već spomenute trase koja dolazi od Svetog Ivana Žabno nastavlajući u smjeru zapada, (2) odnosno između Gradeca i Lubene, kao važnijih naselja, iako pisana svjedočanstva o toj cesti za sada nema, indicija za njeno postojanje svakako ima. Prema navedenom prva se mogućnost čini vjerojatnijom, jer ako bi navedeni most bio smješten kod Gradeca i Lubene, prostor Gradeca, s obzirom na daljni opis granice ne bi ulazio u sastav dubravskog biskupskog posjeda, što se ne čini vjerojatnim jer se područje oko Gradeca već 1238. u opisu granica susjednog posjeda Raven navodi kao *terre episcopi de Goricha*. Ipak valja naglasiti da svakako postoji i mogućnost da se u tih tridesetak godina granica pomakla prema sjeverozapadu, u korist dubravskog biskupskog posjeda, te je postavljena uz *via regis Colomani*, kao južne granice posjeda Raven, odnosno sjeverozapadne granice dubravskog biskupskog posjeda, koja je od Križevaca prolazila južno od Ravenskih Novaka prema Gostoviću. S time na umu, ali uvažavajući i granice susjednih, plemićkih posjeda (Poljana, Raven, Gostović), most biskupa Prodana smješten je na rijeku Glogovnicu u blizini Buzadovca. Moguće je da je udaljenost prijašnjeg i sadašnjeg Prodanova mosta bila minimalna, no cesta položena u smjeru istok-zapad kod Buzadovca nesumnjivo je zahtijevao prijelaz preko rijeke na tom dijelu.

⁴⁶ Usp. L. DOBRONIĆ, Topografija zemljišnih posjeda, str. 274, također, molim vidjeti kartu 5 u apendiksu navedenog rada. L. Dobronić sjevernu granicu biskupskog posjeda postavlja sjeverno od Svetog Ivana Žabno i Cirkvene uključujući ta dva naselja u teritorij biskupskog posjeda što se detaljnijom analizom granica i toponima pokazalo pogrešnim.

⁴⁷ *Cod. Dipl.* VI, dok. 529, str. 625.

ponovne moguće opasnosti od prodora Tatara, što je puno jednostavnije i efikasnije, ako je područje površinski manje i bolje organizirano. Treći razlog svakako jest da se Ivanić tijekom vremena razvio u veći lokalni centar, čime je svakako omogućeno da preuzme ulogu središta novoizdvojenog istoimenog posjeda⁴⁸.

Granica ivaničkog posjeda na sjevernom dijelu prati crtu rijeka Glogovnica - potok Pritoka - Lupoglav - potok Stara Zelina⁴⁹, na zapadnom dijelu ide tokom potoka Stara Zelina do njegova ušća u Stari Črnec i na južnom dijelu nastavlja tokom Starog Črnca do utoka u Česmu, čime sa zapadnom i južnom granicom preuzima granice dubravskog biskupskog posjeda graničeći s posjedom Moslavina. Na istočnom dijelu Ivaničkog posjeda granica prema dubravskom biskupskom posjedu je potok Glogovnica, na sjevernom dijelu omeđen s ušćem Črnca, a na jugoistoku s ušćem starog toka Česme (kod mjesta Bosiljevo, sl. 1)⁵⁰.

Područje posjeda Ivanić od početka 15. stoljeća u dokumentima se naziva i Otok Ivanić (*Insula Iwanich*) upravo zbog većinske određenosti granica posjeda rijekama i potocima⁵¹.

⁴⁸ S prvim spomenom imena Ivanić 1246. godine (*Cod. Dipl. IV*, dok. 271, str. 308-309) spominju se, uz crkvu Sv. Marije i redovnice za koje je sagrađena, i prihodi od pijacovine koji im pripadaju što upućuje na naselje na višem stupnju razvoja, koje već ima razvijenu trgovinu. Razvoju srednjovjekovnog Ivanića zasigurno pridonosi i važna prometnica (*magna via*) koja prolazi kroz Ivanić povezujući Zagreb s ostala dva sjedišta biskupskih posjeda, Dubravom i Čazmom.

⁴⁹ To je vidljivo u dokumentu iz 1309. godine (*Cod. Dipl. VIII*, dok. 204, str. 245-246) kojim se uređuju granice posjeda na Črnцу u Dubravskoj županiji. Također, molim vidjeti bilj. 32.

⁵⁰ Šezdesetih godina 20. stoljeća rađena je regulacija toka Glogovnice i Česme tako da je ušće Glogovnice u Česmu postavljeno istočnije no što je prirodno bilo. Danas ušće nalazimo na ulasku u mjesto Čazma. Potvrdu tomu nalazimo još u dokumentu iz 1413. godine kada se spominje kaštel Gumnik (*Gomnech*) na ivaničkom posjedu (V. ŠTRK, Povijesna kronologija Čazme (1094.-1606.), u: *Čazma u prošlom mileniju*, (ur. J. Pandurić, N. Škrabe), Zagreb, 2001., str. 32).

⁵¹ P. CVEKAN, *Franjevci u Ivaniću*. Kloštar Ivanić, 2008., str. 11, pokazuje kako se u povijesnim izvorima sintagma „Otok Ivanić“, koja se i danas rabi, odnosi na područje srednjovjekovne Ivaničke županije, a ne na utvrđeni grad Ivanić-tvrđu čije bedeme okružuje voda iz rijeke Lonje, kako to navodi npr. M. KRUHEK, *Ivanić-Grad, prošlost i baština*, (ur. B. Kezele i drugi), Ivanić Grad, 1978., str. 16.

Biskupski posjed Čazma

U ispravi kralja Emerika, kojom zagrebačkoj Crkvi 1201. godine potvrđuje njene posjede, naveden je i posjed Čazma (*terre Chesma*)⁵². Na samom početku isprave navodi se da je kralj Ladislav posjed Čazme darovao Zagrebačkoj biskupiji (*... terre Chesma donationis videlicet gloriosi regis Ladizlai...*) u prigodi njena osnutka, što upućuje na starost čazmanskog posjeda, ali i njegovu pripadnost zagrebačkim biskupima od trena utemeljenja biskupije krajem 11. stoljeća. Valja ipak naglasiti da se čazmanski posjed, za razliku od dubravskog, ne spominje u Felicijanovoj ispravi⁵³. Razlog možda treba tražiti u tome što je tada cjelokupno područje nazivano posjedom Dubrava, upravo do samog početka 13. stoljeća kada se radi prva tzv. izmjera zemlje koju posjeduje biskup zagrebački. Postojanje do tada jednog posjeda, zvanog Dubrava, vidljivo je posredno u dokumentu iz 1163. godine kojim Stjepan, sin kralja Bele II., potvrđuje šumu i zemlju Dubrava zagrebačkom biskupu Bernardu⁵⁴, gdje se u kratkom opisu granica spominje most kralja Kolomana (*per pontem Colomagni regis*), putovi koji vode prema Gariću (*per vias Garig*) i voda *Pissenca* (*aquam Pissenca*).

Pripadnost, očito kasnije izdvojenog, čazmanskog biskupskog posjeda prvotno dubravskom biskupskom posjedu do početka 13. stoljeća potvrđuje most kralja Kolomana koji se spominje u oba opisa (1163. godine kao odrednica utvrđene jugoistočne granice posjeda Dubrava te 1201. godine kao istočna granična točka posjeda Čazma). Pri donošenju tog zaključka svakako pomaže spominjanje ceste koja od mosta kralja Kolomana vodi prema Gariću, da bi se u određenom dijelu granica odvojila i protegla do vode Pešćenica (*Pissenca*)⁵⁵. Također, posjed *Selna* s istoimenim naseljem, koji se navodi s još nekoliko posjeda i istoimenih naselja u nastavku dokumenta iz 1163. godine, prema dosadašnjim istraživanjima nalazio se na području zapadno od toka Česme, sjeverozapadno od sela Ivanska⁵⁶. Voda *Pissenca* prema tomu bi se trebala izjednačiti

⁵² *Cod. Dipl. III*, dok. 8, str. 12.

⁵³ *Cod. Dipl. II*, dok. 42, str. 42-43.

⁵⁴ *Cod. Dipl. II*, dok. 94, str. 97-98.

⁵⁵ Prijevod preuzet iz J. ČUK, *Oko stare i nove Čazme*, str. 107.

⁵⁶ L. DOBRONIĆ, *Topografija zemljišnih posjeda*, str. 299.

s današnjim potokom Peščenica⁵⁷, što svakako pojača pri daljnjem smještaju danas nepoznatih topografia koji se javljaju u opisu granica 1201. godine te potvrđuje da je 1163. kasnije izdvojeni čazmanski posjed dio velikog biskupskog posjeda Dubrava.

Veći dio opisa granica posjeda Čazma iz 1201. godine preuzet je iz isprave izdane godinu dana prije, kojom Emerik također potvrđuje biskupu zagrebačkom posjed Čazmu⁵⁸. U tom vrlo šturo opisu granica čazmanskog biskupskog posjeda, u ispravi kralja Emerika biskupu Dominiku, granica kreće od mosta kralja Kolomana (*pons regis Colomani*), dalje nastavlja putem rečenog kralja pravcem preko gore do kraljeva vrela (*via dicti regis dirigitur super magnum montem ad puteum eiusdem*). Dalje nastavlja do točke imena *Rosour* (*Rosouk*)⁵⁹, do gore *Sythua*, odakle ide do rijeke *Dobohunc* (*Dobouk*), do *Belablata* te rijeke *Pritiska* (*Prestika*) kojom utječe u rijeku Česmu.

Most kralja Kolomana bio je smješten na rijeci Česmi, između utoka potoka Srijedska na sjeveru i potoka Račanka na jugu, sjeveroistočno od današnjeg sela Stara Plošćica⁶⁰. Potvrdu tome nalazimo i u opisu granice posjeda Međurača (Međuriječje) koji 1245. godine od Bele IV. dobiva knez Hudini zbog zasluga u borbi protiv Tatara⁶¹. U opisu zapadne granice posjeda Međurača navodi se da granica teče vodom *Ratcha* (današnji potok Račanka) koja utječe u vodu *Chasma* (Česma) gdje je granica s garičkim podložnicima (*metas cum populi de Gari*). Granica dalje nastavlja prema zapadu dolazeći do mosta i velike ceste gdje je granica s biskupom zagrebačkim (*tenere metas cum episcopo Zagrabiniensi*). Iako se most u spomenutoj darovnici iz 1245. godine ne spominje kao most kralja Kolomana, nego samo kao most, nesumnjivo se radi o istom mostu koji se spominje u dva različita dokumenta pri opisu istog dijela graničnog područja, istočne granice biskupskog posjeda Čazma, odnosno zapadne granice susjednog posjeda Međurača.

⁵⁷ J. ČUK, *Oko stare i nove Čazme*, str. 107.

⁵⁸ *Cod. Dipl.* II, dok. 327, str. 354-355.

⁵⁹ Toponimi u zagradama su oni koji se navode u nešto drugačijem pisanom obliku 1200. godine, vidjeti bilj. 58.

⁶⁰ Na to je već ukazano radovima J. ČUK, *Oko stare i nove Čazme*, str. 107 i Z. LOVRENČEVIĆ, *Rimske ceste i naselja*, str. 241-242.

⁶¹ *Cod. Dipl.* IV, dok. 240, str. 275. Usp. T. TKALČEC, *Srednjovjekovna gradišta u Hrvatskoj*. (Magistarski rad), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2004., str. 195.

Taj se most nesumnjivo nalazio na velikoj cesti, a takav položaj mosta ujedno odgovara i cesti koja se u ispravi kralja Emerika iz 1201. godine navodi kao cesta kralja Kolomana, u ovom slučaju određujući istočnu i jugoistočnu granicu biskupskog posjeda Čazma. Cesta je s velikom vjerojatnošću prolazila zapadno od sela Gornja i Donja Plošćica, prelazeći potok Srijedsku kod današnjeg naselja Donji Kraj (srednjovjekovno trgovište Srednice)⁶², jer je cesta, uzimajući u obzir izvor iz 1163., prije potoka Peščenica morala zakrenuti prema jugozapadu u smjeru Garića⁶³. Otud joj je nemoguće iz obaju izvora odrediti siguran tok. Nekoliko je mogućnosti: da cesta uopće ne zakreće prema jugozapadu preko potoka Srijedska, nego da dalje nastavlja u smjeru juga preko Mlinske i Pašijana sve do onodobnog velikog prometnog križišta smještenog kod današnje Banove Jaruge⁶⁴. Ipak je logičnije, s obzirom na obje isprave, da jugoistočna granica čazmanskog biskupskog posjeda prati pravac kraljevske ceste, kako izvor navodi, preko *Velike gore* do *Kraljeva vrela* (*...via dicti regis dirigitur*

⁶² G. JAKOVLJEVIĆ, *Registar arheoloških nalaza i nalazišta Bjelovarsko-bilogorske županije*. Bjelovar, 2012., str. 91.

⁶³ CD II, dok. 94, str. 97-98.

⁶⁴ Z. LOVRENČEVIĆ, *Rimske ceste i naselja*, str. 242-243, navodi tu trasu kao antičku. Ako se njen smjer poistovjeti sa smjerom spomenute kraljevske ceste, prema dosadašnjim poznatim činjenicama, prostor biskupskog posjeda bi se, s obzirom na to da mu se granica dijelom oslanja na Kolomanovu cestu, proširio previše na jugoistok čime bi ušao u prostor srednjovjekovnog upravnog područja Garić (za granice vidi: S. PISK, *Topografija Garića, Gračenice i Moslavine*. (Magistarski rad), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2007., str. 50). Iako je srednjovjekovna cesta prolazila trasom koju navodi Lovrenčević (nju spominje i S. PAVIČIĆ, *Moslavina i okolina*, *Zbornik Moslavine*, 1, Kutina, 1968., str. 86), teško je dokazati da je upravo to bila cesta kralja Kolomana koja se kao dio granice Čazmanskog biskupskog posjeda spominje u povijesnim izvorima. Ako se i razmišlja na način da se tijekom tridesetak godina biskupski posjed mogao smanjiti u korist jugoistočnih susjeda, teza ne stoji, jer se kao granica 1163. navode putovi koji od mosta kralja Kolomana vode prema Gariću i koji moraju biti usmjereni sjeverozapad-jugoistok, a ne sjever-jug. Isto tako istočna granica koja u prvom dijelu opisa prati putove, a onda se od njih odvaja do vode *Pissenca*, upućuje da su smješteni istočno od spomenute vode koju je Čuk ubicirao pokraj današnjeg sela Ruškovac, što je potvrda ovdje iznesenoj tezi o smještaju kraljevske ceste, ujedno i granice, istočno od spomenute vode.

super magnum montem ad puteum eiusdem...). To je moguće obrazložiti na dva načina:

1. da spomenuta kraljevska cesta prelazeći most nastavlja preko srednjovjekovnog naselja Srednice⁶⁵, nakon čega prelazi potok Srijedsku (...*per ponetm qui est in aqua Dobnichica in magna via que ducit in Garig*)⁶⁶, nastavlja prema Donjoj Petrički preko Bereka na brdo Gvozdenuvača (sjeverno od naselja Krivaja), odakle se onda prelazeći potok Šimljanica spušta prema jugu na Oštri zid⁶⁷, odnosno Garić;

2. mogućnost koja se javlja jugoistočnije prijelazom ceste, ujedno i granice, preko Srednjeg brda, smještenog sjeverno od naselja Šimljanica i Šimljana, odnosno toka rijeke Šimljenice, odakle se onda ona dalje spušta prema jugu, odnosno jugoistoku, preklapajući se u daljnjem tijeku s nastavkom prve predložene trase tzv. Kolomanove kraljevske ceste. Dalje u tom smjeru očituju se daljnji pravci velike ceste, koja se vjerojatno preko Oštrog zida granala jednim pravcem na Garić, a drugim na Nove Dvore⁶⁸. U prilog obje teze idu geografske obilježja

terena, jer slijedeći opis koji očito zaokružuje jugoistočno granično područje posjeda u smjeru od zapada prema jugu, odnosno istoku, izgled terena može upućivati na "veliku goru" koja se u opisu spominje. Brdo Gvozdenuvača, sjeverno od današnjeg naselja Krivaja, svojom nadmorskom visinom (200 m) ističe se u odnosu na okolni pejzaž, dok je područje Srednjeg brda, kao druge predložene mogućnosti, nešto niže (185 m). Za temelju svega iznesenog zaključujem da se pravac srednjovjekovne Kolomanove ceste, koja je svojim dijelom ujedno i granica čazmanskog biskupskog posjeda, može poistovjetiti s trasom Ploščica - Donji Kraj (Srednice) - Berek - Gvozdenuvača, odakle cesta nastavlja preko Šimljanice na jug, a granica se odvaja u smjeru zapada. Takvu zaključku pridonijela je i spoznaja o postojanju srednjovjekovnih naselja uz netom spomenutu trasu⁶⁹, dok kod drugog prijedloga kojim cesta prelazi preko Srednjeg brda to nije slučaj, imajući u vidu rezultate dosadašnjih arheoloških istraživanja na tom prostoru⁷⁰.

Što je i gdje je bilo „kraljevo vrelo“ koje se spominje u nastavku opisa granice biskupskog posjeda Čazma gotovo je nemoguće utvrditi jer se na konkretnom prostoru ne uočava ni jedan toponim koji bi upućivao na navedeno. Sumnja se na jedan od brojnih izvora vodenih tokova koji se pojavljuju istočno i južno od toponima Gvozdenuvača, u široj okolici današnjeg naselja Krivaja.

U opisu granice biskupskog posjeda Čazma 1201. godine spominju se *Rosour* (*Rosouk*) i gora *Sythua*, ali su kao toponimi na topografskim kartama, također nepoznati⁷¹. Prema dosadašnjem odre-

da *Tymenicha*); Pisk 2007, str. 38. – *Cod. Dipl. X*, dok. 235, str. 310 (*magna via* u smjeru istok-zapad, *magna via* u smjeru sjever jug kao granične odrednice posjeda Novi Dvori). S. PAVIČIĆ, Moslavina i okolina, str. 86 smatra da je tamo bilo križanje pravaca iz smjera Garića te iz smjera Ploščice prema Crna Reci (S. PISK, *Topografija Garića*, str. 42-43).

⁶⁵ Župna crkva Sv. Elizabete spominje se 1334. godine u popisu župa Čazmanskog arhidakonata (J. BUTURAC, Popis župa, str. 94), s naznakom da se nalazila na području Laminca. Vjerojatnije je da se nalazila u današnjoj Srijedskoj (V. ŠTRK, Pregled kulturne povijesti čazmanskog kraja - Od osnutka Zagrebačke biskupije do Vojne krajine, u: *Čazma 1226.-1996.*, (ur. B. Rudež), Čazma, 1996., str. 34, 38), odnosno prema novijim istraživanjima, s obzirom položaj gradišta, u Donjem Kraju (G. JAKOVLJEVIĆ, *Registar arheoloških nalaza i nalazišta Bjelovarsko-bilogorske županije*. Bjelovar, 2012., str. 91) kao srednjovjekovnom naselju *Zerdahel* koje se već u 14. stoljeću spominje kao *libera villa* (*Cod. Dipl. X*, dok. 349, str. 497). U prilog smještaja sv. Elizabete istočno od današnje Ivanske govori dio opisa granica posjeda Stara Čazma iz 1232. godine (*Cod. Dipl. III*, dok. 324, str. 371), gdje se navodi cesta koja iz Ivanske vodi prema crkvi sv. Elizabete, što bi s obzirom na geografske položaje naselja odgovaralo području oko Donjeg Kraja.

⁶⁶ Upućujem i na spomen ceste u opisu posjeda Stara Čazma koji biskup Stjepan II. daruje novoosnovanom Čazmanskom kaptolu (*Cod. Dipl. III*, dok. 324, str. 372) gdje se u opisu jugoistočne granice spominje most preko Srijedske i velika cesta koja vodi u Garić.

⁶⁷ V. P. GOSS, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb, 2012., str. 117 (br. 345). – G. JAKOVLJEVIĆ, *Registar arheoloških nalaza*, str. 74 (srednjovjekovno gradište s tri velika objekta povezana s minimalno dva duboka obrambena jarka).

⁶⁸ *Cod. Dipl. V*, dok. 888, str. 418-419 (pri opisu istočne granice zemlje ispod Trga Garić). – *Cod. Dipl. VI*, dok. 181, str. 199-200 (na jugozapadnoj granici posje-

⁶⁹ Upućujem i na S. PISK, *Topografija Garića*, str. 50, koja istraživanjem drugog, južno smještenog susjednog garićkog područja dolazi do gotovo identičnog zaključka, doduše sa smještajem granice nešto južnije, na tok Krivaje. S obzirom na predloženi, uisitinu bilzak, smještaj kraljevske ceste kao biskupske granice sklona sam također prihvatiti danas potok Krivaju kao svojevrsnu prirodnu granicu između čazmanskog i garićkog područja.

⁷⁰ G. JAKOVLJEVIĆ, *Registar arheoloških nalaza*, str. 72-73, 88-89.

⁷¹ J. ČUK, *Oko stare i nove Čazme*, str. 108 doduše navodi povezanost toponima *Sythua* s nekim toponimi-

đenju granice treba ih smjestiti između današnjih sela Šimljanice na istoku i Samarice na zapadu te Donje Petričke na sjeveru i Šimljanika na jugu, gdje se ujedno na istočnom dijelu tog područja ističu točke na oko 200 m nadmorske visine te bi neka od njih mogla biti spomenuta gora *Sythua*.

Sljedeći je toponim u opisu granica čazmanskog biskupskog posjeda rijeka *Dobohunc* (*Dobouk*), današnjim potokom Srijedska, koji izvire zapadno od Garić-Grada u Moslavačkoj gori i utječe u Česmu sjeverno od Ploščice, protežući se cijelim svojim tokom preko čazmanskog biskupskog posjeda. Potok Srijedska nekada je nosio ime Dubnica⁷² pa otud i ime posjedu koji se prostirao duž njegovog toka⁷³. Da se uistinu radi o današnjem potoku Srijedska vidljivo je i u opisu granice zemlje ispod trga Garić gdje se kao istočna granica tog posjeda navodi potok Dubnica (*Dobovc*)⁷⁴, odnosno današnji potok Srijedska. Mjesto gdje dio južne granice biskupskog posjeda Čazma presijeca navedeni potok prema opisu granice treba tražiti južno, tj. jugozapadno od mjesta Samarica⁷⁵. Od gornjeg toka današnjeg potoka Srijedska granica se nastavlja u smjeru istoka preko Moslavačke gore do *Belablata*, koji se danas kao toponim Beloblatje nalazi zapadno od sela Pavličani, na istočnoj obali Česme⁷⁶. Takva granična crta na jugozapadnom dijelu čazmanskog biskupskog posjeda odgovara i već ustanovljenoj

srednjovjekovnoj granici posjeda Moslavine s kojim je biskup u tom dijelu graničio⁷⁷. Rijeku *Pritisku* (*Prestika*) koja utječe u rijeku Česmu negdje na tom dijelu, treba potražiti u nekim od manjih vodenih tokova koji utječu u Česmu južno od toponima Beloblatje.

Nažalost, veći broj toponima koji se spominje u šturom opisu granica biskupskog posjeda Čazma 1201. godine, gotovo je nemoguće geografski precizno smjestiti, jer je područje čazmanskog biskupskog posjeda bilo gotovo u potpunosti pod osmanskom vlašću nakon njihova prodora na ta područja sredinom 16. stoljeća, zbog čega se do tada domicilno stanovništvo preselilo u sigurnije zapadne krajeve, čime se gube pojedina geografska imena. Stoga je moguće južnu granicu biskupskog posjeda Čazma tek okvirno utvrditi na temelju valjanih indicija. Naime, i opis koji dobivamo dokumentom nigdje eksplicitno ne navodi strane svijeta, no prema opisu međa drugih susjednih posjeda, ali i prema spomenutom ranijem opisu iz 1163. godine južna granica može se ipak donekle utvrditi. Ona se protezala od mosta kralja Kolomana na rijeci Česmi koji se nalazio nešto južnije od utoka potoka Srijedske u Česmu, vjerojatno u blizini današnjeg mosta preko Česme u tome dijelu⁷⁸. Razlog sjevernijem smještaju Kolomanova mosta je u tome što je posjed Ploščica na teritoriju upravnog područja Garić⁷⁹, a arheološki ostatci dvije srednjovjekovne utvrde Greda i Grčina, koje se vezuju uza središte posjeda, nalaze se istočno od današnjeg sela Stara Ploščica prema Česmi⁸⁰, prema tomu most i početak granice biskupskog posjeda Čazma valja smjestiti

ma oko Zdenaca, s obzirom na rod dotičnog *Sudgene* koji se pojavljuje u srednjovjekovnim izvorima (spominje ga npr. Felicijanova isprava), no to izlazi daleko van granica ovog rada (L. DOBRONIĆ, *Topografija zemljišnih posjeda*, str. 298).

⁷² L. DOBRONIĆ, *Topografija zemljišnih posjeda*, str. 299, navodi da se selo Srijedska nekada zvalo Dubnica. Također je spomenuti hidronim Dubnica izjednačila s današnjim potokom Šimljanica - oba navoda su pogrešna. Usp. J. ČUK, *Oko stare i nove Čazme*, str. 108. – S. PAVIČIĆ, *Moslavina i okolina*, str. 105. – J. BUTURAC, *Popis župa*, str. 95.

⁷³ *Cod. Dipl.* VIII, dok. 204, 245 (*terre Dobnicha vocate, in comitatu Chasmensi existenses*).

⁷⁴ *Cod. Dipl.* V, dok. 888, str. 419. – S. PISK, *Topografija Garića*, str. 45.

⁷⁵ Usp. S. PAVIČIĆ, *Moslavina i okolina*, str. 77.

⁷⁶ R. PAVLEŠ, *Cesta kralja Kolomana, Podravina, 17/13, Koprivnica 2008.*, str. 68-69, donosi tezu da se toponim Beloblatje može izjednačiti s hindronimom *Feirsar* koji je zapisan 1370. na imanju Jakovljeve Srednice (mjesto današnjih Velikih Srednica pokraj Bjelovara). Tijekom 15. stoljeća, 1423. i 1473. godine, spominje se i posjed *Feirsar*. Autor svoj zaključak obrazlaže time što *Feirsar*, odnosno *Feersar*, prevedeno s mađarskog znači Bela blata. Autorova pretpostav-

ka biskupskog posjeda s istočne (lijeve) strane Česme nikako nije moguć, jer novoosnovanom čazmanskom kaptolu 1232. godine Stjepan II., zagrebački biskup, ne bi mogao darovati posjede Staru Čazmu i Sv. Martin smještene zapadno (desno) od gornjeg toka Česme, jer bi prema spomenutom zaključku ti posjedi bili van granica biskupskog posjeda Čazma. Usp. G. JAKOV-LJEVIĆ, *Bjelovar u srednjovjekovnim vrelima, Radovi zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 2, Bjelovar, 2009, str. 188, 191.

⁷⁷ S. PAVIČIĆ, *Moslavina i okolina*, str. 44. – S. PISK, *Topografija Garića*, str. 108 (upućujem i na mapu, str. 113).

⁷⁸ Usp. S. PAVIČIĆ, *Moslavina i okolina*, str. 99. – S. PISK, *Topografija Garića*, str. 50.

⁷⁹ S. PISK, *Topografija Garića*, str. 35-38.

⁸⁰ *Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*. (ur. M. Šimek), Bjelovar, 1997., str. 234-235, br. 905, 906. – T. TKALČEC, *Srednjovjekovna gradišta*, str. 193-197.

između ušća Srijedske na sjeveru i navedenih arheoloških lokaliteta na jugu, što odgovara području gdje cesta i danas prelazi rijeku Česmu. Granica je dalje nastavljala putom kralja Kolomana koji je prolazio sjeverozapadno od današnjeg sela Stara Ploščica, prelazeći potok Srijedsku kod današnjeg Donjeg Kraja, dalje se spuštajući na jugozapad. U skladu s gore iznesenim kao svojevrsna prirodna granica može se uzeti današnji potok Krivaja⁸¹ koji u potok Srijedska utječe jugoistočno od spomenutog Donjeg Kraja, tj. područja srednjovjekovnoga trgovišta Srednice (*Zerdahel*). Od Gvozdenovače, odnosno Krivaje, cesta je dalje nastavljala prema jugu, a granica čazmanskog biskupskog posjeda tekla je prema zapadu do potoka Srijedske, južno od Samarice. Na navedenom potezu međaš je bilo upravno područje Garić. Od potoka Srijedske granica je nastavljala u smjeru zapada preko Moslavačke gore gdje je južno od toponima Beloblatje završavala u Česmi (sl. 1). Na tom dijelu međaš je bio posjed Moslavina, tj. zemlje župana Makarija, koje se spominju i kao južna granica pri opisu biskupskog posjeda Dubrava 1201. godine. Česma kao zapadna granica čazmanskog biskupskog posjeda nigdje nije navedena, no ona se jasno spominje kao istočna granica dubravskog biskupskog posjeda tako da je bez zadržke treba prihvatiti i kao zapadnu i sjevernu granicu biskupskog posjeda Čazma. Sa sigurnošću tome je bilo tako do utoka rijeke Velike u Česmu, jer otuda granica dubravskog biskupskog posjeda kreće prema sjeveru. Istočno od Velike i sjeverno od Česme nalazila se zemlja pod kraljevskom upravom organizirana u Rovišćansku županiju. Granica te županije prostirala se od rijeke Velike na zapadu do Bjelovacke, tj. Dobrovite. S obzirom na raspored kraljevskih posjeda sjeverno od Česme, jasno je da je Česma s pravom određena kao sjeverna granica biskupskog posjeda Čazma, iako se izrijeком ne spominje u dokumentu 1201. godine kojim se uređuju granice čazmanskog posjeda zagrebačkih biskupa.

Zaključna razmatranja

Tijekom ovog istraživanja uočeno je da se cjelokupno područje biskupskih posjeda Dubrave, Ivanića i Čazme nalazi unutar Čazmanskog arhidakonata⁸², no treba istaknuti kako područje arhidakonata na južnom dijelu čazmanskog biskupskog posjeda

prelazi granice, protežući se na upravno područje Garića, Gračenice i Moslavine⁸³. Nasuprot tomu, sjeverna granica Čazmanskog arhidakonata podudara se s granicom biskupskog posjeda Dubrava, s time da svakako treba izdvojiti slučaj Hagnja koji je bio podijeljen na dva dijela, sudeći prema povijesnim izvorima, te je župna crkva bila smještena van biskupskog teritorija i time bila dijelom Kalničkog arhidakonata⁸⁴.

Prema objavljenim povijesnim dokumentima utvrđeno je da posjed Dubrava sa zemljom i šumom, koje kralj Ladislav daruje Zagrebačkoj biskupiji prigodom njena osnutka, sadržava i poslije izdvojene biskupske posjede Čazmu i Ivanić⁸⁵, tako da taj teritorij treba smatrati vlasništvom biskupa zagrebačkih od osnutka Zagrebačke biskupije u posljednjem desetljeću 11. stoljeća. Iako se ni Čazma ni Ivanić izrijeком ne spominju u Felicijanovoj ispravi, na temelju nešto kasnije isprave, iz 1163. godine, treba pretpostaviti da je to područje od osnutka Biskupije pripadalo biskupu zagrebačkom i da se nazivalo jednim imenom - Dubrava (*silvam Denbron cum terra*)⁸⁶. Promjene koje su utvrđene detaljnom analizom graničnog područja biskupskih posjeda ukazale su na pomak sjeverne granice biskupskog posjeda Dubrava prema jugu, isključujući potpuno područje Cirkvene i Svetog Ivana Žabno te djelomično područje Hagnja. Manja promjena utvrđena je i na južnim granicama biskupskog posjeda Čazma gdje je granica pomaknuta sjevernije i smještena na potok Krivaju, uz koji je s velikom vjerojatnošću prolazila cesta kralja Kolomana, određujući jugoistočnu granicu biskupskog posjeda Čazma. Ono što je još uvijek ostalo pomalo diskutabilno jest dio južne granice koji presijeca Moslavačku goru, no prema već utvrđenim granicama posjeda Moslavina i upravnog područja Garić⁸⁷ postavljanje

⁸³ Molim vidjeti mapu granica Zagrebačke biskupije u srednjem vijeku u: F. ŠANJEK, Zagrebačka (nad)biskupija, str. 28.

⁸⁴ J. BUTURAC, Popis župa, str. 89. – R. PAVLEŠ, Opiši međa i posjeda, str. 22, 23.

⁸⁵ Ivanić je ostao dijelom dubravskog biskupskog posjeda do druge polovine 13. stoljeća, dok se za Čazmu na temelju spomenutog dokumenta iz 1163. godine može ustanoviti, što je već i spomenuto, da na početku također pripada velikom dubravskom posjedu koji kralj Ladislav u prigodi osnutka biskupije daruje zagrebačkim biskupima.

⁸⁶ *Cod. Dipl.* II, dok. 94, str. 97-98.

⁸⁷ S. PAVIČIĆ, Moslavina i okolina, str. 44. – S. PISK, *Topografija Garića*, str. 108.

⁸¹ Molim vidjeti bilj. 69.

⁸² J. BUTURAC, Popis župa, str. 94-100.

granice na tom području je vrlo vjerojatno, čime je dio područja srednjovjekovnog biskupskog posjeda Čazma bilo smješteno i na krajnji sjeverni dio Moslavačke gore⁸⁸. Preciznijim utvrđivanjem granica biskupskih posjeda određen je teritorij na koji će se usredotočiti daljnja istraživanja srodnih tema, no posredno, obradom graničnih posjeda, tj. međaša i njihova smještaja, dobivene su bitne informacije važne za shvaćanje najbliže okoline u kojoj su se biskupski posjedi Dubrava, Ivanić i Čazma nalazili.

Pojedini istraživači smatraju da je Ladislav nakon 1091. godine u Slavoniji organizirao županijski sustav na staroj slavenskoj osnovi, stvarajući tako kraljevske županije⁸⁹. Treba ih shvatiti kao administrativno područje unutar kojih su bar u načelnom smislu okupljeni kraljevski posjedi. No, zbog „političke nužde“ ti kraljevski posjedi postupno će obilatim darivanjem prelaziti iz ruku kralja u ruke Crkve i feudalaca⁹⁰. Najraniji primjer tog obilatog darivanja je posjed Dubrava kojeg kralj Ladislav daruje novoosnovanoj biskupiji, izuzimajući posjed potpuno iz svog vlasništva i dajući ga tako Zagrebačkoj biskupiji kao biskupsko vlastelinstvo, gdje je biskup s dobivenim pravima postao autonomni vladar tog područja, izuzet od kraljevskih zakona, davanja i ostalih norma koje su važile za kraljevske posjede okupljene u županijama. Upravo na temelju toga zaključujem da su dubravski posjedi zagrebačkoga biskupa, uključujući kasnije izdvojene posjede Ivanić i Čazmu, izuzeti iz sastava tadašnjih kraljevskih županija koje nastaju na tom području od kraja 12. stoljeća do sredine 14. stoljeća.

Srednjovjekovna Zagrebačka županija obuhvaćala je područje do Lonje na zapadu, Križevačka županija prostirala se do Glogovnice i Česme na jugu, Komarnička županija do Česme, te Garička, za koju J. Čuk navodi da je obuhvaćala područje od Stare Zeline i Lonje na istoku do Pakre na zapadu, dok je na sjeveru granica županije Česma⁹¹. Moguće je da je Garička županija obuhvaćala teritorij kasnijih upravnih područja Garić, Gračenica, Toplica

i Moslavina i da se Križevačka protezala do Česme, no mislim da cjelokupno područje prvotnoga velikog dubravskog biskupskog posjeda treba isključiti, jer biskup je glavni vlastelin svog imanja prema zakonskom principu po kojem mu kralj u trajno vlasništvo daruje svoj posjed i time ga izuzima iz svoje vlasti, a time i iz sustava organizacije u županije, jer se njima administrativno okupljaju kraljevski posjedi⁹². Na to posredno, duduše u razdoblju kraja 14. stoljeća i osnivanja velike križevačke županije, upućuje Bösendorfer⁹³. Vrlo indikativan i zanimljiv primjer nalazimo na području Vaške gdje biskup zagrebački predijalce svog zemljišta krajem 13. stoljeća predaje svom kurijalnom županu i okuplja svoje posjede na tom području, stvarajući tako Vaščansku županiju (biskupsku), istodobno kada se stvara Virovitička (kraljevska), koja je u konačnici zbog gubitka spora s biskupom, ostala najmanjom županijom. To jasno ukazuje na činjenicu da su biskupski posjedi, bar ovdje istraženi Dubrava, Ivanić i Čazma, organizirani u vlastite županije (*comitatus*), i time su izuzeti iz početne organizacije kraljevskih županija. Preduvjet tomu na neki je način povlastica hercega Andrije iz 1198. godine, kojom se narod biskupskih posjeda izuzima iz kraljevske, odnosno banske, sudske vlasti⁹⁴, a potom i s povlastica kralja Emerika iz 1199. kojom sva prava pobiranja marturine kralj prepušta biskupu zagrebačkom⁹⁵. Posjed zagrebačkog biskupa znatnije se širi 1277. godine kada kralj Ladislav biskupu Timoteju, odnosno Zagrebačkoj biskupiji, poklanja Garešničku županiju (*comitatus de Guersence*) sa svim pravima i prihodima, kao što je to i na ostalim biskupskim posjedima⁹⁶.

Samim time, ako je suditi i na osnovu kasnijih izvora, biskup slijedi principe kraljevske organizacije teritorija i postaje županom svojih posjeda organiziranih u županije (*comitatus*), kojima u odsustvu biskupa upravlja kurijalni župan⁹⁷. Njega namješta biskup, a ne kralj ili herceg, kao što je to bio slučaj kod slavonskih kraljevskih županija. Na-

⁸⁸ Usp. L. DOBRONIĆ, Topografija zemljišnih posjeda, prilozi, karta br. 5.

⁸⁹ J. BÖSENDORFER, *Agrarni odnosi u Slavoniji*. Zagreb, 1950., str. 16. – N. KLAIĆ, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, str. 150.

⁹⁰ N. KLAIĆ, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, str. 150-152. – B. GRGIN, *Županije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku*, u: *Hrvatske županije kroz stoljeća*, (ur. F. Mirošević), Zagreb, 1996., str. 23.

⁹¹ Prema B. GRGIN, *Županije*, str. 24-26.

⁹² Molim vidjeti bilj. 10.

⁹³ J. BÖSENDORFER, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske Baranjske, Vukovarske i Srijemske, te kr. i slobodnoga grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*. Vinkovci, 1994., str. 96.

⁹⁴ *Cod. Dipl.* II, dok. 280, str. 297.

⁹⁵ *Cod. Dipl.* II, dok. 315, str. 339-340.

⁹⁶ *Cod. Dipl.* VI, dok. 195, str. 226.

ime, kao što je već i spomenuto, darivanjem posjeda vladari zapravo prenose svoja vladarska prava na privatne osobe⁹⁸. U granicama triju biskupskih posjeda nastaju tri biskupske županije (*comitatus*): Ivanić (1288. godine, *comitatu nostro de Iwanch*), Čazma (1289. godine, *comitatus noster Chasmensis*) i Dubrava (1309. godine, *comitatu de Dombro*) sa središtima u istoimenim naseljima⁹⁹.

Kraljevske vlast, odnosno patrijmonijalni sustav u kojem je zemlja podloga kraljeve moći, slabi posebice od druge polovine 13. stoljeća, nakon tatarske provale, kada plemstvo počinje gotovo nezaustavljivo jačati, tako da i u tim općim tendencijama treba vidjeti svojevrsnu podlogu za formiranje biskupskih županija (*comitatus*) koje nalazimo u pisanim povijesnim izvorima. Osnovna je značajka županija druge polovine 13. i prve polovine 14. stoljeća da postaju plemićke zajednice bez jasne teritorijalne određenosti, čime postupno odumiru stare kraljevske županije formirane od 12. stoljeća. No, u drugoj polovini 14. stoljeća započinje proces ponovnog teritorijalnog definiranja županija da bi

s 15. stoljećem srednjovjekovna Slavonija brojila samo četiri županije: zagrebačka, varaždinska, križevačka i virovitička¹⁰⁰. Novim teritorijalnim ustrojstvom biskupski posjedi: Dubrava, Ivanić i Čazma ulaze u sastav Križevačke županije.

Granice srednjovjekovnih biskupskih posjeda Dubrave, Ivanića i Čazme u osnovi su zadržane sve do provale Osmanlija na ta područja sredinom 16. stoljeća i uspostave njihova sandžaka sa sjedištem u Čazmi, čime granica između osvojenih i neosvojenih područja postaje rijeka Česma. Biskupi su zvanično ostali vlasnici posjeda gotovo do kraja 17. stoljeća kada ih gube u korist novoosnovane Vojne Krajine. Istočnom granicom tada postaje Lonja, tako da biskupu zagrebačkom od golemih biskupskih posjeda ovdje prezentiranih ostaje jedino imanje Prečec na zapadnoj obali Lonje¹⁰¹. Konačnom ekskorporacijom biskupskih i kaptolskih posjeda u drugoj polovini 18. stoljeća biskup zagrebački u zamjenu dobiva posjede u Banatu¹⁰², čime s povijesne scene nestaju stoljetni posjedi zagrebačkog biskupa, uključujući i posjede Dubravu, Ivanić i Čazmu¹⁰³.

⁹⁷ J. BÖSENDORFER, *Agrarni odnosi*, str. 31.

⁹⁸ N. KLAIĆ, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*. Zagreb, 1976., str. 281. – N. KLAIĆ, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, str. 250. Molim vidjeti i bilj. 92.

⁹⁹ *Cod. Dipl.* VI, dok. 529, str. 625. – *Cod. Dipl.* VI, dok. 548, str. 652. – *Cod. Dipl.* VIII, dok. 204, str. 245.

¹⁰⁰ B. GRGIN, *Županije*, str. 29-30.

¹⁰¹ L. DOBRONIĆ, *Topografija zemljišnih posjeda*, str. 275.

¹⁰² Opširnije o toj temi piše A. LUKINOVIĆ, *Župa Ivanić-Grad*. Zagreb, 2007., str. 29-34.

¹⁰³ Koristim priliku da izrazim zahvalnost Državnoj geodetskoj upravi, trajnom sponzoru projekta u okviru kojeg je vršeno ovo istraživanje, na donaciji topografskih karata 1:25.000. Zahvaljujem prof. Gossu i kolegi D. Dujmoviću na plodonosnim raspravama koje su svakako pridonijele pomnijem promišljanju pojedinih dijelova ovog rada.

* Istraživanja za ovaj rad provedena su u okviru projekta MZOŠ-a "Romanika u međuriječju Save i Drave i europska kultura" čiji je nositelj prof. dr. sc. V. P. Goss i dio su doktorske disertacije na temu "Biskupski posjedi Dubrava, Ivanić i Čazma u 12. i 13. stoljeću: teritorijalna organizacija, naselja i spomenici", čiji su mentori prof. dr. sc. V. P. Goss i prof. dr. sc. N. Budak, a koju izrađujem u okviru poslijediplomskog dokorskog studija Medievistike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Maja CEPETIĆ

The boundaries of the bishop's possessions Dubrava, Ivanić and Čazma in the Middle Ages

On the basis of historical sources, most notably the charter of King Emeric from 1201, this study determined precisely the mediaeval boundaries of the possessions that belonged to the Bishop of Zagreb regarding the lands in Dubrava, Ivanić and Čazma. It was established that the Dubrava estate, which the Bishop of Zagreb received from King Ladislaus on the occasion of the founding of the Diocese of Zagreb in the late 11th century, encompassed also the later separated estates Ivanić and Čazma. With the act of donation, the entire area of the bishop's original possession Dubrava was entirely excluded from the King's possessions, thus becoming the manorial estate of the Bishop of Zagreb, where he became with granted rights the autonomous ruler of this area over the time. The land was exempted

from royal decrees, levies and other norms, which were present on royal estates that were assembled in counties. It is precisely this, along with other prerequisites, that- during the establishment of counties- also provided for the developing of counties under the authority of the bishop. The bishop followed the King or the nobility respectively in the micro-organisation of the territory, thereby adapting to the broader system of the territorial organisation. By this, it was determined that the boundaries of the bishop's original possessions served as the basis for the later organisation of this area into counties (*comitatus*). Precisely determined boundaries are an important starting point for further studies on the area of the above-mentioned bishop's estates in the Middle Ages.